

OPRÁTKY SPRAVEDLNOSTI, NEBO POMSTY?

Hrdelní ortely uložené mimořádnými
lidovými soudy v Plzni a Klatovech
v letech 1945–1947

Karel Novák

**OPRÁTKY
SPRAVEDLNOSTI,
NEBO POMSTY?**

*Pomník obětem Chodska
v Domažlicích.
(Foto PhDr. Zdeněk Levý)*

OPRÁTKY SPRAVEDLNOSTI, NEBO POMSTY?

Hrdelní ortely uložené mimořádnými
lidovými soudy v Plzni a Klatovech
v letech 1945–1947

Karel Novák

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

KNIHA BYLA VYDÁNA VE DNECH 80. VÝROČÍ DRUHÉ HEYDRICHIÁDY

Knihu lektorovali:

Doc. PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D.

PhDr. Pavel Suk, Ph.D.

Copyright © Karel Novák, 2022

Cover Art © Lukáš Tuma, 2022

Photos © Dům historie Přešticka, Miloš Florián, Václav Hejda, Hornicko-historický spolek Západočeských uhelných dolů Zbůch, Ladislav Hůlka, Jan Jiráček, Lubomír Jungbauer, Knihovna Obecního úřadu v Bernarticích, Zdeněk Levý, Otto Máčel, Muzeum Chodska v Domažlicích, Muzeum středního Pootaví Strakonice, Muzeum Šumavy Sušice, NIOD, Jan Novák, Karel Novák, Podbrdské muzeum v Rožmitále pod Třemšínem, Prácheňské muzeum v Písku, SOKA Rokycany, Středisko vědeckých informací LF UK v Plzni, Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše Klatovy, Zpm v Plzni, Zpm, Muzeum Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech, 2022

Drawings © Martin Ďásek, 2022

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2022

ISBN 978-80-278-0066-7 (print)

ISBN 978-80-278-1177-9 (ePub)

ISBN 978-80-278-1178-6 (mobi)

ISBN 978-80-278-1179-3 (pdf)

Obsah

Úvod	7
Cíle výzkumu	23
Poznámky k metodice	24
Členění publikace	32
Hodnocení a kritika pramenů a odborné literatury.....	36
Kapitola 1 Retribuční soudnictví v českých zemích, MLS v Plzni a MLS v Klatovech.....	45
Kapitola 2 Vrazi.....	54
Wilhelm Frisch (54), Friedrich Fritsch (56), Josef Holík a spoluviníci (58), Karel Hradil (62), Dr. med. Johann Schrems (63), Herbert Schunke (67), Otakar Slunéčko (69), Maxmilián Trávníček (71), Franz Wotawa (71)	
Kapitola 3 Bestiální sadisté a mnohonásobní univerzální zločinci.....	76
Franz Bina (77), Johann Dauer (79), Karl Gotschi (83), Herbert Groschup (86), Otto Haas (88), Adolf Jarolim (91), Hermann Jochim (93), Georg Kunze (102), Friedrich Melzer (106), Jakob Neubauer (107), Georg Pittermann (110), Josef Pravda (112), Alois Sedláček (114), Franz Schamberger (120), Josef Spaniol (124), Josef Sühs (125), Václav Sýkora (127), Alfred Thieme (129), Franz Touschek (133)	
Kapitola 4 Udavači	135
Anna Benešová (140), Matěj Dekr (140), Johann Dicker a manželé Janáčkovi (142), Josef Forst (152), Konrad Göbel (155), Rudolf Goll (159), Dr. Georg Heintschel von Heinegg (167), Rozálie Hošťálková (173), Otakar Hubert (177), František Kobras (179), Ing. Karl Kowarschik (180), Anna Oberhellowá a Franz Oberhell (184), Margarete Pawliková (189), Rudolf	

Petrík (191), Martin Sellner (199), Alfred Springer (201), Josef Štěpán (202),
Václav Třeška a Anna Benešová (204), Karel Dostál (218), Josef Urbánek (221)

Kapitola 5 Vlastizrádci a zrádci národa	228
Max Altmann (228), Alfred Baumann (232), Anton Liebl (245), Karel Maryška (248), Georg Rohrbacher (249)	
Kapitola 6 Organizátoři zločinů	255
Erwin Janisch (256), Wilhelm Klett (258), Josef Kvapil (261), Richard Lindner (266), Franz Pilzweger (274), Dr. Reinhard Urban (276), Josef Wex (279), Heinrich Winkelhofer (281)	
Kapitola 7 Výkon hrdelních trestů a některé sporné aspekty exekucí	296
Kapitola 8 Vedlejší a dílčí výsledky výzkumu	324
Kapitola 9 Analýza objektivitv soudů, příliš přísné a příliš mírné tresty	335
Závěrem	347
Bibliografie	351
Resümee	360
Resume	362
Seznam použitých zkratk a jejich vysvětlivky	364
PŘÍLOHY	367
Příloha č. 1 – Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb.	368
Příloha č. 2 – Dekret prezidenta republiky č. 17/1945 Sb.	382
Příloha č. 3 – Dekret prezidenta republiky č. 137/1945 Sb.	387
Příloha č. 4 – Dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb.	388
Seznam fotografií a map, jejich autorů a zdrojů	390
Jmenný rejstřík	402
Místní rejstřík	414
Poděkování	420

Úvod

Kniha představuje sondu do činnosti mimořádných lidových soudů v Plzni a v Klatovech v letech 1945 až 1947. Tyto soudy, ustavené dekretem prezidenta Československé republiky Edvarda Beneše č. 16 z 19. června 1945, měly na území Plzeňska a Klatovska, stejně jako tomu bylo i v případech MLS v jiných regionech, za úkol zajistit v rámci tehdejších možností a v rámci tehdejšího práva nutnou spravedlnost a potrestat zločiny spáchané v období zvýšeného ohrožení Československé republiky.¹ Toto rozhodné období bylo zákonem vymezeno jako časový úsek od 21. května 1938 do 1. prosince 1945.² Šlo tudíž bezprostředně po válce o jednu významnou alternativu z více možností, jak se vyrovnat s velmi temným obdobím našich dějin dvacátého století. Mimořádné lidové soudy však navíc, aniž to primárně bylo jejich úkolem a záměrem, poskytl i do budoucna pro další generace obraz o tom, jak se chřadnoucí a od svého počátku značně omezená poválečná demokracie v takzvané třetí Československé republice dokázala postavit k zločinům jednoho z nejtragičtějších období naší historie.

Obrovské množství zločinů, spáchaných v období 1938 až 1945 nejen na území Československé a Česko-Slovenské republiky a zejména pak na území Protektorátu Čechy a Morava, ale i pouhého tehdejšího Plzeňska a Klatovska a těch jejich částí, které se po německém záboru staly součástí Říšské župy Sudety (Reichsgau Sudetenland), nebylo možné v plném rozsahu seriózně zpracovat a analyzovat v rámci pouhé rigorózní práce, která se zrodila jako práce diplomová a teprve následně přerostla v tuto knihu. Po doplnění některých faktů a po obohacení o obrazovou dokumentaci se tato kniha pokouší předložit alespoň dílčí realistický obraz

¹ JECH, Karel, KAPLAN, Karel (eds.), *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*, Brno 1995.

² TICHÝ, Petr, *Retribuční soudnictví*, diplomová práce, Právnická fakulta ZČU v Plzni, Plzeň 1998, s. 6–16.

jedné z nejvíce neradostných kapitol našich dějin a zaplnit tak určitou mezeru ve zpracování tohoto tématu v západních Čechách.

Retribuční dekrety prezidenta republiky Edvarda Beneše, připravované již v londýnském exilu a přijaté bezprostředně po druhé světové válce, definovaly nejen výše uvedené období, ale též klasifikovaly jednotlivé zločiny a kodifikovaly tresty.³ Tyto důležité údaje a podrobnosti tato práce detailně právně nezkoumá, ale jsou uvedeny jako její východiska a zařazeny proto do knihy jako její přílohy. Aplikace retribučních dekretů, které se brzy staly zákony, vytvořila záhy po válce podmínky pro možnost vyrovnat se s jedním z nejdramatičtějších období české národní minulosti. Pouhá sonda, byť posléze rozvinutá do formy této knihy, může ovšem být jen jistým limitovaným vodítkem pro srovnání s dalšími podobnými pokusy. Tyto pokusy skomíraly v režii poplatné a pochybné komunistické historiografie po ukončení retribučního soudnictví a zejména po zločinech padesátých let, nestačily ani nechat rozhořet naději v letech 1968 a 1969 a od listopadu 1989 probíhají, byť jen s dílčími úspěchy, dosud.

Zvěrstva totalitních režimů zničila stamilióny lidských životů. Nešlo jen o jejich přímé ztráty, čítající desítky až stovky miliónů obětí, ale i o jejich další výrazné znehodnocení a o více či méně nezvratná poškození těch, kteří nejhorší formy projevů totalit, tedy válečné konflikty, holocaust, genocidu i jiná řádění zločineckých organizací a zvrhlých jednotlivců, přečkali. Podlomené zdraví obětí, nenapravitelné zásahy do života rozvrácením rodin, nezvratné vykořenění z domovského prostředí, narušení zdravého vývoje dětí a dospívající mládeže, částečné vyhlazení či omezení elit mnoha národů a mnoho dalších dopadů lze zcela jistě zařadit do kategorie zničených životů, vedle samotných vražd, zabití a jiných mechanismů ztrát životů. Pokud tedy kniha vypovídá o obětech a ve svém jmenném rejstříku tímto pojmem označuje množství různou intenzitou postižených osob, je tento termín pojímán široce, nikoli jen ve významu oběti, která ztratila život. Každé tragické období, analogické protektorátní době nesvobody, poznamená jak mravní integritu jedince, tak morální vědomí

³ Příslušné dekrety prezidenta republiky č. 16, 17, 137 a 138 /1945 Sb. jsou doslovně uvedeny v přílohách této práce.

národa, zejména když totalitní nacistický režim systematicky usiloval o zničení jeho elit a bránil jejich novému vzniku a růstu.

Pokud jde o přímé ztráty životů, převyšuje nepochybně 365 000 usmrčených obětí nacistického režimu v celém Československu v letech 1938 až 1945 počty obětí komunismu v období pozdějším. Uvážíme-li však délku trvání totalitního komunistického režimu v ČSR a ČSSR a jeho dopad nejméně na celé dvě, spíše však na tři generace, není hodnocení již tak jednoznačné a zejména není jednoznačné, chápeme-li pojem oběti širěji, jak již bylo výše uvedeno. A samozřejmě naprosto opačné je toto hodnocení v bývalém SSSR, Číně (ČLR), Kambodži a dalších zemích s totalitními režimy, opřenými o marxistickou a pseudomarxistickou ideologii a demagogii, včetně postkomunistické demagogie v dnešním Rusku. Je bohužel zřejmé, že většina zločinů a zločinců komunistického období nebyla potrestána vůbec, anebo pokud potrestána byla, pak jen nedostatečně. Kde nebyl, či spíše nemohl být žalobce, nebyli ani soudci. V tom se zločiny nacismu, souzené dle retribučních dekretů, přece jen liší od pozdějších zločinů. Snaha poválečného československého státu, někdy označovaného jako třetí Československá republika, třebaže v něm již demokracie rychle slábla, o jejich potrestání je nepopíratelná. Snažily se o to všechny tehdejší vládní strany, včetně komunistů, právě ti však měli podstatně radikálnější a pomstychtivější přístup než jiné strany Národní fronty.⁴

Právě proto, že vyrovnání se s minulostí nezřídka až do dnešních dnů selhalo nebo často uvázlo na mrtvém bodě, jeví se srovnání s postupy retribučního soudnictví po druhé světové válce jako podnětné a hodné zamyšlení. Kniha si sice neklade ambici provést toto srovnání do všech podrobností, ale jedním z jejích cílů je být k tomu alespoň stimulem a poskytnout k tomu alespoň dílčím způsobem dosud neuveřejněná zjištění.⁵

⁴ KAPLAN, Karel, *Dva retribuční procesy. Protektorátní vláda. Jozef Tiso*, Praha 1992.

⁵ Při porovnání přísných trestů některých málo významných vlastizrádců z období zvýšeného ohrožení republiky je skutečnost, že nebyli dodnes adekvátně potrestáni autoři tzv. zvacího dopisu z roku 1968, komunističtí prominenti a zjevní

Členění Protektorátu Čechy a Morava na kraje v roce 1939. Působnost klatovského Gestapa sahala od Domažlicka daleko na východ do jižních a středních Čech. Naopak kraj Plzeň byl výrazně zmenšen, zejména odtržením rozsáhlého sudetského okresu Stříbro. Podrobnější rozsah záborů je znázorněn na dalších mapách.

PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA

hranice bývalého Československa

hranice Protektorátu Čechy a Morava

hranice krajů

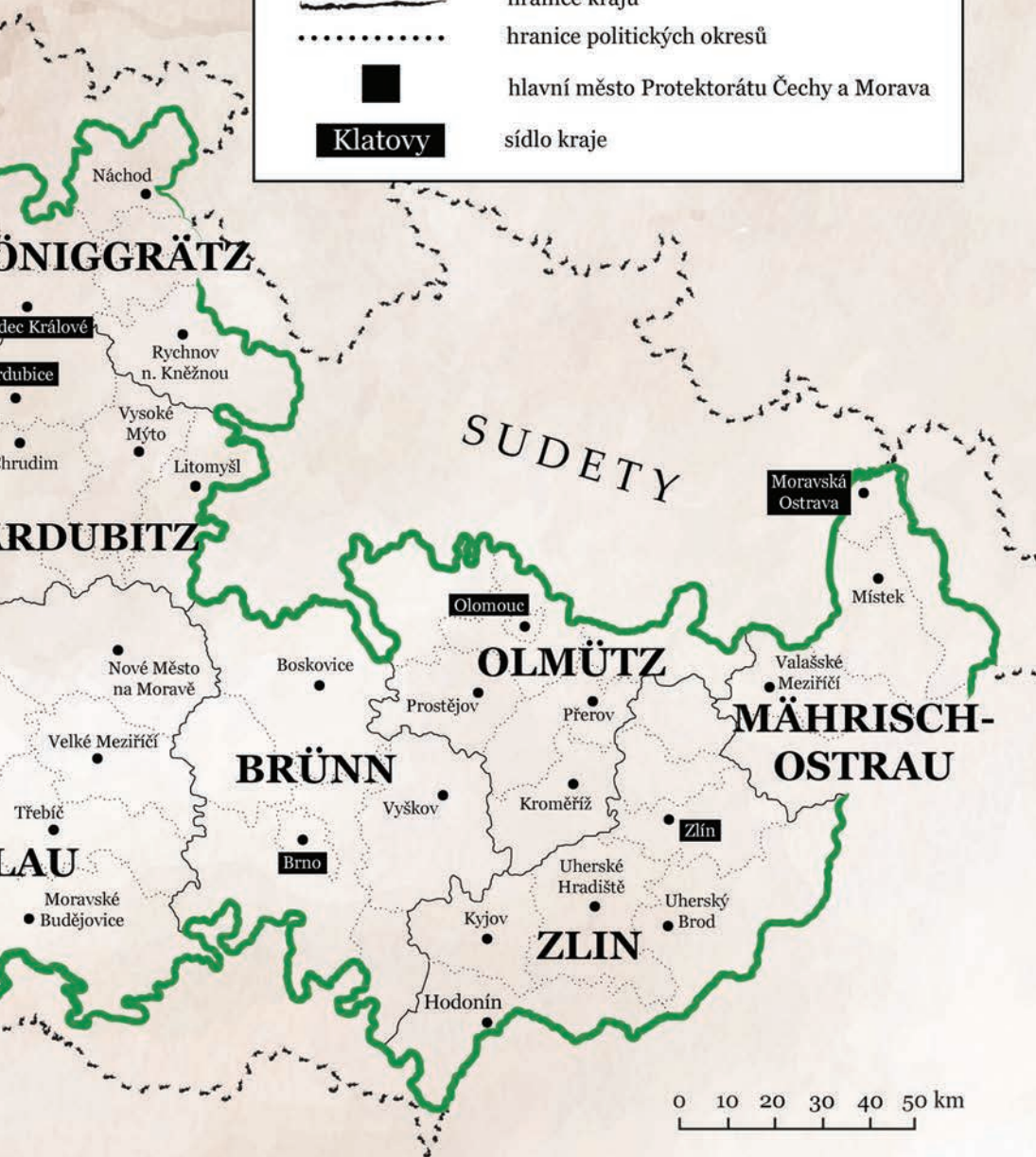
hranice politických okresů

hlavní město Protektorátu Čechy a Morava

Klatovy

sídlo kraje

Z tohoto úhlu pohledu by měl být každý pokus o potrestání zločinů totalitních režimů a jejich představitelů a přísluhovačů vnímán pozitivně. Měl by tak být vnímán bez ohledu na nezpochybnitelnou skutečnost, že spravedlnost retribučního soudnictví mnohdy nebyla dokonalá a nesla s sebou v některých případech i chyby, anebo dodnes v určitých směrech přinejmenším vzbuzuje pochybnosti, ať již oprávněné, či nikoli.⁶ Z toho vychází i tato kniha, která analyzuje hrdelní tresty vynesené dvěma uvedenými západočeskými soudy. Je přitom jejím dalším cílem se k těmto výše uvedeným pochybnostem v rámci možností otevřeně vyjádřit.

Hned v úvodu je nutné vysvětlit, proč byly k provedení této sondy zvoleny právě hrdelní tresty. Do jisté míry je přitom nezbytné překročit hranice historických věd a přejít i na pole práva, etiky, medicíny i jiných disciplín a nevyhnout se ani úvahám filozofickým. Jednou z nich je i věčně živá úvaha o hodnotě lidského života a o obecné oprávněnosti trestu smrti.

Ve většině vyspělých civilizací byl a je lidský život považován za nejvyšší hodnotu. Proto také trest smrti byl v lidské historii a je i v současnosti obvykle považován za trest nejtěžší. Přesto se lze setkat i s jinými pohledy. Mezi mnohými možnými příklady je zvolen postoj jedné z velkých osobností 20. století, Winstona Spencera Churchilla.⁷

vlastizrádci Vasil Biľak, Alois Indra, Antonín Kapek, Drahomír Kolder a Oldřich Švestka, doslova nepochopitelná. Stejně je tomu u zločinných příslušníků komunistického právního systému z padesátých let, z nichž v této knize jako příklad figuruje rudý prokurátor padesátých let Josef Urválek, ještě v sedmdesátých letech vědecký či spíše pavědecký spolupracovník dnešních některých rádobý renomovaných právníků.

⁶ CIGLBAUER, Jan, *Hrdelní případy Mimořádného lidového soudu České Budějovice 1945–1948: potrestání kolaborantů, udavačů a válečných zločinců z Českokobudějovicka, Jindřichohradecka a Českokrumlovska*, Praha 2018, s. 58–64.

⁷ GILBERT, Martin, *Churchill. Život*, Praha 2002, s. 213–214. Winston Churchill navrhl v roce 1910, kdy byl ministrem vnitra Spojeného království, milost vojákoví, odsouzenému k trestu smrti za vraždu manželky. Ten se záhy nato oběsil, neboť doživotní trest považoval za mnohem horší než smrt. Ještě desítky let poté, co byl zbaven povinnosti rozhodovat o milosti v těchto situacích, pronásledovaly jinak povahou tvrdého Churchilla otázky a pochybnosti na toto téma.

Aby byl trest smrti ještě zostřen, byly v minulosti vymyšleny a realizovány extrémně kruté, až nelidské způsoby jeho vykonání, ale na druhé straně byla k psychickému ulehčení u vybraných odsouzených osob umožněna takzvaná čestná smrt nebo čestný způsob popravky, přinášející odsouzenici možnost psychického vyrovnání a úlevy. Zejména je pro tuto eventualitu typický japonský civilizační okruh se svým tradičním sebevražedným rituálem *seppuku*.⁸ Již v úvodu knihy je rovněž nutné zdůraznit, že retribuční soudnictví v ČSR, reprezentované mimořádnými lidovými soudy a Národními soudy v Praze a v Bratislavě, bylo v tomto ohledu dosti humánní a dbalo na relativně korektní zacházení s obžalovanými a odsouzenými osobami, samozřejmě v rámci tehdy platných zákonů a prováděcích předpisů i tehdejších mezinárodních zvyklostí. Dělo se tak i přesto, že šlo ve své podstatě o soudy stanné, a přesto, že bylo v živé paměti soudů i celého národa, jak nesrovnatelně nelidsky si počínaly stanné soudy a další instituce a jednotlivci, sloužící takzvané spravedlnosti v období nacistické okupace.⁹ Ne vždy se to ovšem poválečné spravedlnosti dařilo do všech důsledků a neznamená to, že by se se zločinci vždy a všude zacházelo s maximální ohleduplností. I po válce se mezi českými dozorcí a dalšími osobami, které měly s retribučním soudnictvím co do činění, vyskytla nějaká odsouzeníhodná výjimka, která ovšem představuje selhání lidského faktoru, nikoli samotného právního a mravního principu. Při studiu záznamů z hlavních přelíčení autor nikde nezjistil skutečnost, že by si obžalovaný či jeho právní zástupce stěžoval na nehumánní zacházení ve vazbě. Určité pochybnosti jsou ale níže vysloveny, pokud jde o kvality osobností popravčích nebo v případech zostřování trestu ještě před vynesením rozsudku.

Hrdelní tresty představují co do jejich počtů zcela přirozeně jen významně menší, až zlomkovou část rozsudků MLS.¹⁰ Navzdory tomu však lze jejich prozkoumání a zpracování považovat za mimořádně vhodnou sondu do celkové činnosti MLS, a to z několika následujících důvodů.

⁸ KODET, Roman, *Příběh samurajů*, Praha 2018, s. 221.

⁹ *Bestie Ruth*, Český rozhlas Radiožurnál, 5. 8. 2017.

¹⁰ Státní oblastní archiv v Plzni, f. Mimořádný lidový soud Plzeň, prezidiální spis, kart. č. 1 (149). Přehledná tabulka v závěru spisu. Nemá číslované stránky.

Soudy s příslušníky Gestapa. (Obě foto Zpm v Plzni)

Soudy s příslušníky Gestapa. (Foto Zpm v Plzni)

dělní tresty byly obvykle vždy více pod drobnohledem veřejného mínění než tresty jiné a byly v očích široké veřejnosti jakýmsi lakmusovým papírkem, signalizujícím na jedné straně spravedlivý trest za krutou, až patologickou nemilosrdnost odsouzených zločinců, který však mohl na straně druhé pro pomstychtivou část veřejnosti představovat satisfakci, až vendetu. Z jiného úhlu pohledu však některé výroky soudních senátů mohou signalizovat případnou nemístnou shovívavost soudu.¹¹ Přesto by mělo být samozřejmé, že právní pohled a konečný verdikt soudu nesmí

Je obvyklé a samozřejmě zcela správné, že právě nejtěžší tresty jsou zpravidla soudy dobře fungujících právních států navrhovány po zralé úvaze žalobců, po co nejdůkladnějším dokazování a po velmi důkladné úvaze celého senátu soudu. V této knize lze nalézt příklady případů, u nichž soud nedospěl k výroku o trestu jednomyslně, a v příslušných částech díla je poukázáno na některé nedostatky, rozpory a sporné výroky. Vedle toho je částečně kritice podrobena i úroveň a někdy i absence objektivity a nestrannosti některých soudců z lidu. Navíc hr-

¹¹ CIGLBAUER, J., c. d., s. 61–62.

Soudy s příslušníky Gestapa. (Obě foto Zpm v Plzni)

být ve vyspělé demokracii ovlivněn populistickým a emotivním veřejným míněním a má se řídit jedině zákony. Avšak v mimořádných podmínkách obnovující se demokracie, v nichž se poválečné nálady českého obyvatelstva určitě projevovaly, nebyla eliminace zevních tlaků, myšleno nepřímých, snadná a lze reálně předpokládat, že ani nebyla důsledně možná. Přímé tlaky na soud autor ve studovaných archívních pramenech nezaznamenal a v této studii se jimi tedy zabývat nemůže, ani to primárně nehodlal činit. Jsou naopak prokazatelně nechvalně známé z padesátých let 20. století v zemích východního bloku, ale jejich absolutní vyloučení není zřejmě možné ani v časném poválečném období.

Nutno však podotknout, že paralelně s procesy u MLS probíhaly i procesy u obou Národních soudů, které je možné označit za ryze politické a do kterých se prostřednictvím vlády promítaly i postoje veřejného mínění, reprezentované soudobým tiskem a rozhlasem.¹²

Odedávna ovšem existovaly a stále ještě existují i jiné způsoby nazírání na etický a filozofický problém hrdelních trestů. Mnohé z nich však nejsou typické pro euroatlantický civilizační okruh. Příkladem může být i citát, který na dvou místech své monografie uvedl lord Russell z Liverpoolu, aby ukázal, jak může být původně ušlechtilý morální kodex japonských samurajů zneužit k nejnižšímu účelu: „Jsme rytíři bušidó, vojenská šlechta Země vycházejícího slunce. Nepopravujeme při západu, ale při východu slunce.“¹³ Russell po tomto citátu uvedl nepřeborné množství příkladů zbabělého běsnění těchto „rytířů“. Koneckonců slovo hrdelní zdaleka nevystihuje všechny způsoby poprav a usmrcování v minulosti, včetně těch realizovaných v období nacismu a dalších totalit. Nacisté například používali vedle věšení i zastřelení, popravu gilotinou nebo i pohřbívání zaživa, nehledě na masové nelidské metody ve vyhlazovacích táborech.

Západní civilizace postupně ustupuje od trestu smrti a odůvodňuje tento přístup řadou argumentů, jejichž rozbor a hodnocení ovšem nejsou

¹² KAPLAN, K., *Dva retribuční procesy...*, s. 9–48.

¹³ Lord RUSSELL Z LIVERPOOLU, *Rytíři bušidó*, Praha 2012, s. 5 a 231.

Shromáždění občanů pozoruje na sušickém náměstí vsazení zrádců, udavačů a kolaborantů do místní věznice. (Muzeum Šumavy Sušice)

cílem a obsahem této práce. Na tento problém narazila v jedné ze svých studií i Kateřina Lozoviuková.¹⁴

Od konce 18. století byla ve Spojených státech amerických, ve Francii a postupně i v dalších státech ústavně zakotvena základní lidská práva, mezi nimiž právo na život vždy stálo na čelném, ba skoro vždy na nejvyšším místě. Souběžně se vyvíjel i pohled na trest smrti a objevovaly se mnohé další otázky.¹⁵ Tyto otázky, uvedené pouze v poznámce pod čarou

¹⁴ LOZOVIUKOVÁ, Kateřina, Tresty smrti uložené Mimořádným lidovým soudem v Liberci, in: *Fontes Nissae*, roč. 9, 2008, s. 73–108.

¹⁵ Je vůbec trest smrti ve vyspělé demokratické společnosti přípustný a je přípustný vůbec? Je přípustný jen za mimořádných společenských okolností? Kdo má, byť jen za mimořádných okolností, o trestu smrti rozhodovat, podle jakých zákonů a pravidel a jak má výkon trestu probíhat? Mohou být nejdelší tresty na svobodě, dnes známé pod termínem tresty odnětí svobody, vykonávané v nejtěžších podmínkách a zostřované dalšími opatřeními, horším trestem, než je trest smrti? Jak i ve vyspělé společnosti vyloučit selhání justice?

nebo otázky jim podobné, se více či méně vynořovaly před autorem při studiu jednotlivých otřesných případů zločinců, jejichž koncentrovaný popis tvoří základ této práce. Jejím vzdáleným a jen těžce dosažitelným cílem je samozřejmě snaha pokusit se s těmito otázkami vyrovnat. Hlavním cílem je ovšem pouze snaha provést střízlivou analýzu činnosti obou MLS při ukládání a realizaci nejvyšších trestů.

Problematika poválečných stanných soudů v Československu let 1945 až 1947 je jak z pohledu domácí historiografie, tak ale i z pohledu mezinárodního otázkou navýsost citlivou. Lze tvrdit, že je stále ještě otázkou jen omezeně probádanou, a to i přes nezanedbatelný přínos prací posledních let.¹⁶ Do problematiky se promítají jak dopady zločinů spáchaných za druhé světové války, tak již také nástup totalitárního komunistického režimu ve druhé polovině čtyřicátých let dvacátého století ve východním bloku i v samotné ČSR. Tehdy se zejména ze strany komunistů, usilujících o zisk rozhodující části moci, stupňoval tlak na rychlou činnost a na tvrdé postupy MLS a postupně vzrůstaly snahy komunistické strany získat vliv i přímo v nich samotných. Cesty byly různé, ať už prostřednictvím stranicky dosazovaných soudců z lidu či veřejných žalobců, nebo skrze různá tendenční svědectví a posudky národních výborů a jejich činovníků, které od nich MLS nezdůvodňovala požadovaly.¹⁷ Aby se však vše nespádalo jen na postychtivost komunistů i dalších skupin či často horlivě zapálených osob, sluší se objektivně uvést i citát z vyjádření prezidenta republiky Edvarda Beneše: „Je třeba, abychom si mnoho vyřídili sami ihned v prvních dnech osvobození, aby ze všech vinných nacistů co nejvíce od nás uteklo ze strachu před občanskou revoltou proti nim v prvních dnech revoluce a aby co nejvíce těch, kteří se budou jako nacisté bránit a klást odpor, bylo v revoluci

¹⁶ LOZOVIUKOVÁ, Kateřina, *Nationale Neudefinition durch Vertreibung. Die Abrechnung mit NS-Verbrechern und Kollaborateuren in den Böhmischen Ländern*, in: *Kriegserfahrung und Nationale Identität in Europa nach 1945. Erinnerung, Säuberungsprozesse und Nationalsgedächtnis*, Paderborn 2009, s. 298–314.

¹⁷ Příklady lze nalézt snad nejvíce v neoprávněně uloženém trestu smrti u Alfreda Baumanna a v posudcích řady tehdejších nově ustavených místních národních výborů na Chodsku.

pobito. Kdo zaslouží smrt, má být likvidován – ať bouří lidovou, ať mocí vojenskou – hned po převratu a v prvních dnech režimu. Nepochybní zrádci mají zmizet v prvním rozmachu revoluce a nejlépe vojenskou a lidovou bouří a revolucí.¹⁸ Tato slova nejvyšší autority tehdejšího státu si mohl leckdo vyložit po svém, ať už působil při zatýkání nacistů, asistoval při divokém či zákonném odsunu Němců, byl příslušníkem takzvaných revolučních gard, nebo přisedal u MLS jako soudce z lidu, zejména v prvních měsících retribuční. Také proto si autor opakovaně položil otázku, zda by název knihy neměl spíše znít „Oprátky pomsty“.

K tvrdému vyrovnání se zločinci, ale i s mnoha nevinými, krátce po skončení války v Československu došlo a je dodnes předmětem zájmu historiků i dalších institucí i jednotlivců z domova i ze zahraničí. Nezřídka se jednalo o velké tragédie. Teprve týdny až měsíce po této první fázi spontánní nápravy či mnohde spíše odvety, včetně neoprávněného kořistění takzvaných revolučních gard, začalo období, kdy zahájily svoji činnost v rámci retribučního soudnictví MLS.¹⁹ Bylo to postupně v druhé polovině roku 1945. Závěrečným mezníkem pro tuto práci je 4. květen 1947, kdy bylo oficiálně ukončeno první období retribučního soudnictví, v němž se postupovalo podle takzvaného velkého retribučního dekretu.²⁰

To, co se reálně dělo v tzv. druhé fázi retribučního soudnictví, realizované již převážně podle tzv. malého retribučního dekretu, tedy ve fázi, která byla znovu zahájena a zneužívána po komunistickém puči v únoru 1948, je již kapitolou, která nespadá do rámce této knihy. To již komunisté bez skrupulí důrazně prosazovali mezi soudce z lidu své spolehlivé exponenty a byli souzeni nikoli již jen menší zločinci z období vymezeného touto prací, nýbrž soudobí úředníci, podnikatelé a hlavně další osoby nepohodlné režimu. Tato fáze retribuční však nejen nespadá do problematiky této práce a u MLS v Plzni a v Klatovech navíc nebyl již v té

¹⁸ FROMMER, Benjamin, *Národní očista: retribuční v poválečném Československu*, Praha 2010, s. 69.

¹⁹ Revoluční gardy byly tehdy slušnými současníky často označovány jako gardy rabovací.

²⁰ TICHÝ, P., c. d., s. 6–16.

Členové revolučního národního výboru v Sušici se vracejí z úspěšného jednání s Němci o převzetí moci ve městě z hotelu Svatobor. (Muzeum Šumavy Sušice)

době vynesena v rámci retribučního soudnictví a ani zapříčiněn podle zneužití tzv. malého retribučního dekretu žádný hrdelní trest. Přesněji řečeno, litera malého retribučního dekretu to ani neumožňovala, neboť tento zákon měl řešit jen provinění menší závažnosti. Nicméně u jiných soudů se však ještě tu a tam stalo, že komunistickému režimu nepohodlná osoba se na základě malého retribučního dekretu dostala za mříže a pak si s ní již komunistická pseudospravedlnost poradila uplatněním postupů, známých z monstrprocesů a dalších vykonstruovaných a zmanipulovaných procesů konce čtyřicátých a počátku padesátých let.²¹ Proto sonda a kniha končí ortely vyneseny těsně před 4. květnem 1947, přičemž však ještě sleduje osudy těch několika málo zločinců, kteří navrženým nebo již uloženým trestům smrti nějakým způsobem unikli.

²¹ Podle vyprávění Jiřího Broje, syna popraveného Stanislava Broje, poslance Československé strany lidové, byl tento mučedník z Volduch u Rokycan, zastánce práv soukromých zemědělců, primárně komunisty zatčen právě na základě malého retribučního dekretu za jakési své nikdy nedoložené menší provinění v období protektorátu.

Otázka hrdelních trestů vynesných MLS se jeví být o to citlivější a ožehavější, neboť až na řídké výjimky byly rozsudky v souladu s literou zákona okamžitě vykonány. Opravné prostředky u soudů vyšších instancí neexistovaly, neboť MLS žádné vyšší instance neměly. Právě v tomto uspořádání se nejvíce projevil stanný charakter retribučního soudnictví. Možnost milosti prezidenta republiky byla v praxi jen málo reálná, byť teoreticky ne zcela nemožná, zejména poté, co byly před koncem prvního retribučního období zřízeny přímé telefonní linky od jednotlivých MLS do příslušné kanceláře ministerstva spravedlnosti, která pro prezidenta republiky žádost o milost zpracovávala. Podání žádosti o milost nemělo navíc odkladný účinek a popravky byly nařizovány do dvou hodin po vynesení rozsudku. Odsouzenec mohl nanejvýš požádat o odklad popravky o jednu hodinu. Stávalo se tak jen u menší části případů. Lozoviuková zjistila, že prezident republiky udělil milost ve třech případech hrdelních trestů u MLS v Chebu, ve dvou u MLS v Litoměřicích a ve třech případech u MLS v Mladé Boleslavi. Uvedla i zajímavé zjištění, že o těchto případech byla prezidentská kancelář vždy informována již předem, před hlavním přelíčením a před předpokládaným vynesením rozsudku s hrdelním ortelem.²²

Pro úplnost nutno dodat, že naprosto odlišnou situaci představoval proces s Jozefem Tisem u Národního soudu v Bratislavě, kdy byl prezident republiky Edvard Beneš nucen se žádostí o milost po rozsudku smrti důkladně zabývat, dokonce pod tlakem z různých stran, avšak neudělil ji.²³

Skutečnost, že někteří nejbližší příímí příbuzní odsouzených a popravených zločinců i někteří pamětníci a potomci jejich obětí stále ještě žijí, je zajisté neobyčejně citlivá, zejména má-li být vědecká komunita i široká veřejnost informována o různých zločinech, mnohdy bestiálních, a o jednotlivých konkrétních zločincích absolutně otevřeně. Některé práce, citované níže, se někdy vyhýbají uveřejnění jmen zločinců, ať už jde o tresty hrdelní, nebo i ostatní.²⁴ V tomto směru lze snad pochopit práce, pocházející z prostředí právníckého a analyzující zejména právní pohledy na retribuční

²² LOZOVIUKOVÁ, K., *Tresty...*, s. 76.

²³ KAPLAN, K., *Dva retribuční procesy...*, s. 15–34.

²⁴ TICHÝ, P., c. d., s. 6–145.

soudnictví.²⁵ Statistiky jména nepotřebují. Historik však má povinnost popsat jednotlivé historické skutečnosti maximálně přesně a pravdivě, bez ohledu na jejich současné společenské konsekvence.²⁶ Právě proto je hlavní část této knihy opřena o badatelskou práci v archivu, tedy o primární, nevyslané prameny. Konkrétně se jedná o rozsáhlé soudní spisy uložené v SOA v Plzni ve fondech MLS Plzeň a MLS Klatovy. Odborná literatura tvoří jen menší, byť zcela nezbytnou a přínosnou součást heuristické základny práce. Kniha proto díky takto zvolené metodice s převahou primárních pramenů může místy působit stroze, na určitých místech málo přitažlivě, až chmurně, to však je úděl podobných prací, nepsaných primárně pro potěšení a popularitu, nýbrž pro poučení čtenáře.

MLS v Československu se zabývali a zabývají mnozí autoři z různých úhlů pohledu. Již v období komunistické totality byla podrobně zpracována problematika protifašistického odboje, nežádka tehdy z ideových důvodů hlavně ta část, nazývaná někdy ne zcela přesně odbojem komunistickým. Upozornil na to například ve své práci z roku 1995 Řeháček.²⁷ Po nastolení demokratických poměrů po roce 1989 nebyli již badatelé ideologicky omezováni, směřováni a kontrolováni režimem a od té doby stále přibývá sekundárních pramenů, které se snaží o co největší důkladnost a hlavně o objektivitu.

Cíle výzkumu

Autor si původně vytyčil jen několik cílů, z nichž některé důležité již byly zmíněny. Rozhodl se provést analýzu všech hrdelních ortelů a pokusit se odsouzené osoby klasifikovat podle druhu jejich zločinné činnosti. Dalším cílem, který je nejspíše mezi dosavadními pracemi originální,

²⁵ POVÝŠILOVÁ, Petra, *Mimořádný lidový soud v Plzni a jeho agenda*, diplomová práce, Právnická fakulta ZČU, Plzeň 2018.

²⁶ V průběhu archivního bádání autor zjistil, že některé příbuzné oběti či svědky událostí i některé přímé potomky zločinců osobně zná nebo znal.

²⁷ ŘEHÁČEK, Karel, *Zločinná role klatovského gestapa*, diplomová práce, Pedagogická fakulta ZČU, Plzeň 1995, s. 1.

je pokus posoudit exekuce hrdelních trestů z odborného pohledu lékařské vědy a využít přitom svoji vlastní odbornou kvalifikaci a zkušenosti lékaře i soudního znalce. V případě nalezení chybných nebo sporných postupů soudů snažit se je v rámci možností objasnit a vyhodnotit. Základním cílem je i snaha posoudit, zda retribuční soudnictví a konkrétně činnost MLS v Plzni a v Klatovech byly společensky přínosné, zda splnily spravedlivá objektivní očekávání, a tedy zda zaslouží spíše kritiku, nebo spíše kladné hodnocení. Již v úvodu zmíněným cílem je rovněž vyjádřit se k otázce, zda retribuční soudnictví mohlo mít přínos pro budoucnost a zda jej představuje dodnes. V průběhu několikaletého bádání však autor narazil na řadu dalších okruhů problémů a otázek, které ho inspirovaly vytyčit si i další dílčí cíle. Jsou definovány na příslušných místech této knihy a shrnuty v jejím závěru.

Poznámky k metodice

Původní snahu ohraničit dílo předepsaným rozsahem kvalifikační práce se vzhledem k velkému množství rozsáhlých primárních pramenů nepodařilo dodržet ani poté, co studium činnosti obou MLS, tedy bádání a následné zpracování, bylo omezeno jen na hrdelní tresty a bylo upuštěno od zamýšleného současného zpracování trestů doživotních, o němž autor původně rovněž uvažoval. Již tehdy se rodila myšlenka, že práce může dospět k publikaci. Studie se skutečně rychle rozrostla do rozsahu, který umožnil diplomové práci aspirovat na rigorózní a následně na knižní zpracování. Jiní autoři, kteří našli inspiraci a současně dostatek energie, aby tuto problematiku zpracovali, většinou rovněž zúžili svůj pohled na některý z celkem 25 MLS v českých zemích.²⁸ Tyto jejich sondy a analýzy jsou velmi cenné, neboť jiným badatelům i čtenářům dovolují ponořit se do větších podrobností a hloubky tématu, byť někdy jde spíše o jednotkové než o desítkové počty hrdelních trestů.²⁹ Autorovi této práce pak dávají možnost provést komparaci s jejich výsledky, jakkoli někdy

²⁸ CIGLBAUER, J., c. d., s. 8–64.

²⁹ LOZOVIUKOVÁ, K., *Tresty...*, s. 74.

komparaci pouze dílčí, v oblastech, kde se jeho práce překrývá s citovanými bibliografickými zdroji.³⁰

Pokus sjednotit k tomuto tématu celostátně metodiku, která by definovala nebo aspoň upřesnila, jak zpracovat nepřeborné archivní materiály k této problematice, autor v použité i hledané bibliografii nenalezl. Už také proto se rozhodl opřít svoji práci zejména o primární archivní prameny, a tedy o své osobní bádání. V jeho průběhu v SOA v Plzni, kde jsou soustředěny jednotlivé spisy jak MLS v Plzni, tak i MLS v Klatovech, a rovněž jsou v inventářích a prezidiálních kartonech soustředěny obecné informace o těchto dvou MLS, byl překvapen a do jisté míry i zaskočen obrovským rozsahem zkoumaného materiálu.³¹ Naproti tomu bylo pro něj pozitivním zjištěním, do jaké míry jsou fondy MLS Plzeň a Klatovy pečlivě a detailně inventarizovány a zpracovány, míněno tím každý jednotlivý soudní spis.³² Všechny tyto spisy MLS autor pojímá jako svébytné a celistvé primární prameny, ačkoli v jednom každém spisu lze nalézt velké množství jeho součástí, které jsou již samy o sobě jedinečnými primárními prameny a jsou proto také jednotlivě citovány. Například za pramen by určitě bylo možné považovat každou jednotlivou výpověď svědka, návrh veřejného žalobce, záznam hlavního přelíčení a v něm jednotlivé výpovědi, jednotlivé rozsudky, záznamy o výkonech trestů, různé jiné dokumenty úřední povahy, ekonomické materiály, účty, legitimace, fotografie, kopie vyznamenání, smrtící projektil a mnoho dalších nejrůznějších důkazů, zařazených do soudního spisu. Z tohoto pohledu by každý jednotlivý spis obnášel dostatek primárních pramenů, které by byly oporou pro obsáhlou kazuistiku rozsahu kvalifikační práce. Tento metodický postup však není v této práci zvolen. Je plánovitě pojata širěji.

³⁰ JARKOVSKÁ, Lucie, *Odplata, či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945–1948 na Královéhradecku*, Praha 2017, s. 7.

³¹ JELEN, Jiří, *Mimořádný lidový soud Plzeň, 1945–1947, 1948–1949*, Státní oblastní archiv v Plzni, Inventář, Plzeň 2009, s. 4–42.

³² JELEN, Jiří, *Mimořádný lidový soud Klatovy, 1945–1947, 1948–1949*, Státní oblastní archiv v Plzni, Inventář, Plzeň 2005, s. 5–39.

Každý spis MLS, který byl v rámci časových možností v průběhu přerušovaného čtyřletého bádání podrobně prostudován, obnáší několik set stránek, počínaje primárními podáními a trestními oznámeními jednotlivců či různých komisí proti zločincům a jejich životopisnými údaji, které se opakují v záznamech z hlavního přelíčení, pokračuje většinou důkladným přípravným řízením a poté hlavním přelíčením s výsledky desítek a výjimečně i stovek svědků, jejichž počet byl posléze při hlavním přelíčení redukován. Pokračuje dále hodnocením množství listinných důkazů a končí nejen žalobcovým návrhem, rozsudkem a samotnou dokumentací výkonu trestu smrti, nýbrž i tím, co následovalo po něm, tedy prací pohřební služby a vyúčtováním vůči jednotlivým úředním aktérům výkonu rozsudku a dalším institucím. Některé z méně důležitých pramenů jsou samozřejmě citovány jen příležitostně, aby dokreslily obraz celého soudního procesu. Jiné nejsou v jednotlivých kazuistikách citovány vůbec, neboť neznamenaají žádné obohacení již dokázaných historických faktů.

Jednotlivé archivní prameny jsou v této práci řazeny podle značek soudních spisů, což chronologicky reálně odpovídá dataci hlavního přelíčení a dataci rozsudku. Jakkoli v soudních spisech jsou různým způsobem zaznamenána jména zločinců, autor se v bibliografii, stejně jako v celé práci a knize přidržuje znění v jejich mateřském jazyce, tedy u Němců v němčině a u Čechů v češtině. Musel se přitom vyrovnat i s různým komolením jednotlivých jmen v jednotlivých součástech spisu. U kartonů je vždy v závorce uvedeno jejich staré, původní číslování. Při přepisu německých jmen a příjmení, názvů institucí, organizací, funkcí, hodností i zkratk tam, kde to pravidla českého pravopisu jednoznačně neurčují, se autor přidržel přepisu odpovídajícího němčině, tedy například u ženských příjmení v německém tvaru (Pawlik × Pawliková, Oberhell × Oberhellová, nebo Gestapo, jak je uvedeno v seznamu zkratk × gestapo a obdobně i u jiných zkratk).

Na tomto místě je rovněž nutné předem vysvětlit, proč jsou v závěru každé kazuistiky jednotlivých hrdelně odsouzených osob velice detailně, jednotvárně a na první pohled zdánlivě zbytečně uváděny určité časové i jiné podrobnosti z průběhu každé poprav. Tyto očividně stereotypní a zdánlivě málo přínosné detailní údaje dokládají, že badatel bedlivě

zkoumal, zda exekuce trestů byly eticky nezpochybnitelné, zda nebyly strojově nelidské či surové, zda byly v rámci možností a poznatků tehdejší lékařské vědy i tehdejší morálky svým způsobem humánní a odborně na výši a zda v případě, že pozůstali a potomci v budoucnu o tom vnesou pochybnost, bude ji lze seriózně posoudit a odbornými argumenty podepřít nebo vyvrátit.³³ Snaha o tento přesný popis dokumentace poprav je navíc vynucena také porovnáním s některými protokoly o popravách zastřelením, které praktikovali představitelé německé okupační moci a z nichž lze vycítit porušování zásad humanity.

Stručnější soudní spisy hrdelních ortelů obnášejí kolem 100 až 200 stránek, rozsáhlé i přes tisíc. U části spisů bylo třeba probádat se i jejich částmi vedenými v němčině, popřípadě v menším počtu případů psanými kurentem.³⁴ Jistou objektivní překážkou dokonalého zpracování pomocí poznámkového aparátu této knihy je skutečnost, že stránky spisů nejsou většinou důsledně řazeny a číslovány tak, aby bylo možné stránkování přesně uvést v poznámkovém aparátu této knihy, aniž by takové zpracování působilo zmatečně. Ve spisech jsou například číslovány stránky ve svědeckých výpovědích v přípravném řízení, poté znovu od počátku v obžalobách, a znovu stejným způsobem v rozsudcích a jejich odůvodněních, takže se číslování stránek v těchto částech spisu mnohdy opakuje a je prakticky nemožné je přesně řadit.³⁵ V této knize je tato formální překážka a z ní potenciálně vyplývající nedostatek části poznámkového aparátu překlenut tím, že je alespoň u každého případu odkázáno na tu část spisu, z které byly citované skutečnosti převzaty, a tato část je datována. Problém s přesnou citací stránek se týká zejména přípravného

³³ V již výše citované práci Lozoviukové se její jinak pečlivá autorka domnívá, že samotný interval 15 minut mezi popravou a stanovením okamžiku smrti lékařem může znamenat nehumánní způsob poprav, jinými slovy, že se snad oběšenec 15 minut trápil. Skutečný odborný pohled je však vysvětlen v příslušné kapitole níže.

³⁴ I zde je nutné poděkovat panu PhDr. J. Lhotákovi, Ph.D., za jeho předané vědomosti i dovednosti při výuce paleografie.

³⁵ Hovoří-li se o nemožnosti, je to jistě tvrzení relativní. Jsou na mysli limitované možnosti autora kvalifikační práce.

řízení, kde většinou není možné upřesnit dataci důsledně. Právě záznamy z přípravného řízení jsou ovšem většinou nejrozsáhlejší součástí spisu. Naproti tomu je to možné u hlavních přelíčení, u rozsudků, u protokolů o výkonu trestu i u dalších významných dokumentů a autor na to důsledně dbá. Sporné je rovněž, zda některé výše zmíněné dílčí prameny, vložené nesystematicky a nečíslovaně dovnitř spisu, tedy nikoli na jeho závěr, považovat za stránky či nikoli, což samozřejmě může vnést zmatek do přesného číslování, a tudíž i citování.

Soudní spis nebyl v době svého vzniku dozajista primárně vytvářen jako archivní materiál, nýbrž jako materiál ve své době živý. Přechíslovat všechny spisy pro větší přehlednost kvalifikační práce či dokonce knihy je nejen z hlediska archivnictví nepřípustným zásahem, ale i nadlidským úkolem s ekonomicky nepřiměřeně nepřínosnými předpokládanými výsledky. Jsou tedy, jak je již zmíněno výše, jednotlivé spisy citovány buď řídkěji jako celky, přinejmenším na začátku každé subkapitoly věnované v knize konkrétnímu zločinci, anebo častěji, jak již bylo rovněž uvedeno, jsou jako dílčí celky citovány jejich jednotlivé důležité části, jako například svědecké výpovědi, záznamy hlavního přelíčení, návrhy veřejného žalobce, rozsudky nebo záznamy o výkonech trestů. Tento postup je shodný s mnohými citovanými pracemi, z nichž lze jako nejvíce reprezentativní dílo uvést monografii Jana Ciglbauera, která po cenném informativním úvodu přináší 68 kvalitně zpracovaných kazuistik hrdelních ortelů, vynesených MLS v Českých Budějovicích.³⁶ Také v citovaných rukopisech je většinou použit stejný postup, jaký je zvolen v této Ciglbaurově monografii.

Autor i při těchto formálních nesnázích všechny zmíněné materiály prozkoumal, ale vzhledem k limitovanému rozsahu kvalifikační práce je zpracoval pouze do značně stručných jednotlivých kazuistik, které tvoří základ informací o chování a počínání každého zločince. Toto omezení se samozřejmě již méně týká samotné knihy. Do kazuistik autor zařadil podle svého úsudku skutečně jen ty nejpodstatnější informace z veškerého nepřehledného materiálu a v žádné z nich si neklade ambici na její

³⁶ CIGLBAUER, J., c. d., s. 12–64.

úplnost, nýbrž jen na její zkratkovitou ilustrativnost. Tato velmi zhuštěná forma popisu událostí zajisté neumožňuje a nenabízí takovou čtivost práce, s jakou se lze například setkat v hojně zde citované monografii Václava Jiříka Klatovské oprátky, a může tak být na překážku čtenářům zvyklým na literární styl populárně naučných knih.

Ve většině spisů byly nalezeny desítky svědeckých výpovědí, ať už v přípravném řízení, nebo přímo při hlavním přelíčení. Místy se autor přidržuje jejich původního znění, takže uvádí jen příjmení zločinců či svědků, jak to je běžné v soudních záznamech. Tato forma se pak objevuje i v osobním rejstříku této knihy. Hlavní přelíčení, jak to určoval velký retribuční dekret, trvalo nanejvýše tři dny, ale většinou jen jediný den, nebo dokonce, přestože bylo lze předpokládat hrdelní trest, i jen několik málo hodin. Také tato skutečnost je jedním z negativních rysů stanného charakteru soudnictví a může být, posuzováno měřítky dnešní doby, hodnocena negativně v neprospěch retribučního soudnictví. Ne vždy se tudíž před soud dostali všichni svědkové, vyslechnutí v přípravném řízení. Z logických důvodů nezbylo než vybrat z množství svědectví pro účel této práce jen ta, která byla nejvíce ilustrativní a jednoznačně průkazná. Autor u některých procesů se zločinci upřednostnil při výběru výpovědí svědků v přípravném řízení svědectví z bývalého správního okresu Rokycany, který se skládal ze soudních okresů Rokycany a Zbiroh a zasahoval až do Rožmitálska v nynějším Středočeském kraji, dříve ale v okresu Blatná, a do části dnešních okresů Plzeň-jih a Beroun. Jediným důvodem tohoto lehce asymetrického nasměrování celé sondy je autorův přirozený přehled o této části Plzeňského kraje, kde prožil většinu svého života, a tudíž má lepší konkrétní představu o tom, kde a jak se mohly některé skutečnosti, pokud o nich místně některý spis pojednává, odehrát. Ostatně *genius loci* hraje v historii nepochybně svoji roli. Lze si to uvědomit i při hodinách strávených v badatelně SOA, z jejíhož okna je výhled na malý soudní dvůr Krajského soudu v Plzni, kde probíhaly popravy zločinců, odsouzených MLS v Plzni.

Při svém bádání byl autor práce překvapen poměrně vysokou úrovní soudní dokumentace, ať už jde o přesnost formulací, či o jazykovou úroveň a skoro absolutní gramatickou bezchybnost rozsáhlých záznamů, bez

OKRES ROKYCANY

0 5 km

Je patrný tehdejší rozsah okresu Rokycany, který zasahoval do okolních současných okresů a krajů. Naopak v severozápadní části byl zmenšen. Skládal se ze soudního okresu rokycanského a soudního okresu zbirožského.

*Pohled z badatelny SOA v Plzni do malého dvora KS, kde probíhaly popravky.
(Foto PhDr. Z. Levý)*

překlepů v textech zaznamenaných na psacím stroji. Jistým nedostatkem bylo, jak již uvedeno, dosti časté komolení příjmení. Autor je si vědom, že se ojediněle neubráníl použít či parafrázovat český jazyk, používaný v době retribučního soudnictví a působící dnes již poněkud archaicky, byť se tomuto stylu snažil všemožně vyhnout. V porovnání s dnešní praxí, s níž má zkušenosti z práce soudního znalce, konstatuje, že při časově limitované praxi MLS dokumentace těchto institucí nijak nezaostávala, spíše naopak.³⁷ Koneckonců zkoumané MLS působily při krajských soudech.

Zpracování každého soudního spisu do formy krátké zhuštěné kazuistiky, použitelné v jednotlivých kapitolách této knihy, navazující na rigorózní práci, dozajista nevyklučuje určitou subjektivitu badatelova pohledu a již

³⁷ JIŘÍK, Václav, *Klatovské oprátky*, Plzeň 2004, s. 5–320.

zmíněné nezbytné zjednodušování s konečným cílem přehlednosti a alespoň únosné čtivosti. Těto jistě slabiny textu je si autor vědom, zejména když měl možnost studovat Jiříkovu monografii Klatovské oprátky, v níž každý z pouhých dvaceti příběhů je spíše krátkým stylisticky vybraným literárním útvarem, zasazeným do volně souvisejícího širšího historického rámce, než zhuštěnou odbornou kazuistikou.³⁸ Podobně vyznívá i porovnání s kazuistikami zkušeného historika Jana Ciglbauera v knize o hrdelních případech MLS v Českých Budějovicích, i když u něj je patrné, že se též vypořádával s nepopulárním problémem zhuštěného a zkratkovitého zpracování jednotlivých příběhů.³⁹

Zestručnění se ovšem každý historik jen zřídka zcela vyhne, nemá-li již předem rezignovat jak na kompletní zvládnutí tématu, tak i na možnost své vlastní interpretace. Rozprostírání tématu do přílišné šíře na úkor „tahu na branku“ bývá ovšem vytýkáno i některým kontroverzním, byť bezpochyby nadaným profesionálním historikům, dokonce i ze slavné Gollovy školy.⁴⁰ Stručnost kazuistik umožňuje se tohoto nešvaru vyvarovat.

Členění publikace

Uspořádání textu doznávalo v průběhu vzniku a vývoje díla určitých změn. Původní myšlenku přidržel se struktury některých již existujících prací zabývajících se MLS autor zvolna opouštěl, nucen k tomu přibývajících výsledky svého archivního bádání. Považoval ovšem přesto za nutné hned po úvodu práce v první kapitole stručně shrnout základní poznatky o retribučním soudnictví a o MLS v Plzni a Klatovech. Z citovaných prací, které jsou níže uvedeny, je sice zřejmé, že tato specifická oblast práva

³⁸ Tamtéž.

³⁹ CIGLBAUER, J., c. d., s. 12–366.

⁴⁰ KUTNAR, František, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1973, s. 101. „Historik [Zdeněk Nejedlý – pozn. autora], který měl velký smysl pro detail, dobový kolorit a plasticitu děje, rozběhl se v jejich dokumentaci do nezvládnutelné šířky a místy k tak mikroskopickému popisu, že nebylo v jeho silách zvládnout veškerý materiál a dát dílu únosnou a ústrojnou skladbu.“

byla v minulosti nejednou zpracována, často velmi důkladně a kvalitně, avšak bez její stručné rekapitulace by samotná práce a na ni navazující tato kniha nemusely být dobře srozumitelné a pochopitelné.⁴¹ K tomu mohou napomoci i její přílohy, zejména obrazové.

Při popisu jednotlivých zločinů a zločinců vystávají některé problémy, nežádka v rovině etické a morální. Jedním z nich je otázka, do jaké míry znovu přivádět na scénu dějin zločince tím, že se bude znovu podrobně rekapitulovat jejich životopis, bádát či spekulovat nad jejich charakterovými vlastnostmi a zabývat se jejich psychologií. Dle autorova osobního názoru je častým znakem současné historiografie a zejména ovšem popularizace historie v médiích, že doslova pitvají životní osudy největších zločinců, jakými byli Stalin, Hitler s plejádou dalších nacistických pohlavárů, Mussolini, Pol Pot a jiní, a jejich oběti zůstávají většinou bezejmenné, ačkoli právě ony byly kladnými a skromnými hrdiny a zasluhují si největší nezapomenutelné uznání. Najdou se pak ke škodě věci též čtenáři, specializující se na zločinná jednání zločinných individuí. Autor se snaží podobné „nahrávky na smeč“ pokud možno neposkytovat, vědom si narůstajícího množství extremistů, kteří si ze zločinců vytvářejí své vzory a symboly. Skutečně seriózní badatel má možnost nalézt údaje o zločinných individuích v jednotlivých soudních spisech nebo v již publikovaných a citovaných pracích, avšak není nutné jejich jednání nadměrně popularizovat.

Na druhé straně je však zcela nezbytné alespoň stručně a výstižně shrnout zločinnou činnost odsouzených osob, aby bylo jasné patrné, že tresty smrti byly dle tehdy platných zákonů vyneseny spravedlivě, a nikoli tendenčně. Tímto přístupem je znovu jak připomenuta památka velikého množství obětí nacismu, tak také podán obraz toho, proč někteří čestní a poctiví lidé podlehli nátlaku při mučení a došlo tak k vyzrazení dalších odbojářů i jiných zcela nevinných osob.

⁴¹ TICHÝ, P., c. d., s. 6–145, též ŽAMBERSKÁ, Jana, *Retribuční soudnictví – Mimorežádný lidový soud v Plzni*, diplomová práce, Filozofická fakulta ZČU, Plzeň 2010, s. 6–78.

Veden těmito úvahami, snaží se autor v kapitolách 2 až 6 klasifikovat jednotlivé typy zločinné činnosti a člení kategorie zločinců do charakteristických skupin takto:

Kapitola 2 Vrazi

Kapitola 3 Bestiální sadisté a zločinci se souběhem více zločinů různého charakteru

Kapitola 4 Udavači

Kapitola 5 Vlastizrádci

Kapitola 6 Organizátoři zločinů

Ve velké většině vynesených rozsudků trestů smrti byli zločinci odsouzeni za souběh několika zločinů. Proto je jednou z nejrozsáhlejších částí kapitola třetí, neboť brutální a bestiální sadisté, lidé bez mravních zábran, pravidelně páchali i další trestnou činnost. U řady z nich by jeden každý z jejich jednotlivých zločinů byl býval sám o sobě dostatečným důvodem k odsouzení k trestu smrti. Naproti tomu do kapitol 2, 4 a 5 bylo přece jen poněkud snazší zařadit jednotlivé temné příběhy, i když také v nich se jen zřídka vyskytují delikventi s jediným zločinem. V kapitolách, do kterých jsou zločinci zařazeni, byl však u nich jeden zločin zločinem hlavním, zatímco ostatní spáchané zločiny by zřejmě samy o sobě k hrdelnímu ortelu soud nevedly. V kapitole 6 jsou uvedeny případy zločinců, kteří, byť se někdy výjimečně také nešťíteli konkrétních činů proti státu, osobám, majetku nebo zločinu udavačství, spáchali nejvíce zla svojí organizační činností. Právě tato činnost měla na svědomí nikoli jen poškození jednotlivých osob, nýbrž poškozování a likvidaci obětí v masovém měřítku. Někdy tato organizační činnost hrozila až velikými tragédiemi podobnými lidické a jen málo scházelo, aby lidický masový zločin byl v naší vlasti překonán.⁴² Proto jsou pachatelé organizující zločiny, pro něž je dosti typické, že se později více než jiní snažili pilátovsky si umýt ruce, soustředění do samostatné kapitoly. Měli ovšem své vzory, jak v činech, tak v jejich cynické obhajobě. Když byl německý maršál Erich von Manstein při norimberském procesu poté, co předtím

⁴² Níže jsou popsána ohrožení obce Bernartice v jižních Čechách nebo vsi Radčice, dnešní součásti Plzně.

s klidem přiznal, že jeho skupina spáchala popravami 90 000 vražd, při křížovém výslechu tázán, zda si členové popravčích čet uvědomovali nezákonnost svého počínání, odpověděl: „Nerozumím vaši otázce; ti lidé si nemohli klást otázku zákonnosti, neboť přísahali věrnost a poslušnost těm, kdo tyto rozkazy vydávali.“⁴³

Ryze specifickou otázkou, kterou si autor rovněž vytyčil za cíl své práce, je zhodnocení způsobu poprav odsouzených zločinců, a to mimo jiné i z pohledu lékařství a lékařské etiky. Opírá se přitom o protokoly o výkonech trestů, které jsou, až na mimořádné výjimky, obsaženy v závěrečných částech soudních spisů. Tomuto problému je věnována kapitola 7, nazvaná „Výkon hrdelních trestů a některé sporné aspekty exekucí“. Pokud by tato otázka neměla být shrnuta za všechny popravu jen do několika málo vět, považuje autor za správné citovat z těchto protokolů dosti stereotypně uváděné záznamy o průběhu poprav, a to u každého odsouzeného většinou doslova minutu po minutě. V nutném rozsahu, rovněž často jakoby stereotypně, je zaznamenána i úloha lékařů při konstatování smrti odsouzeného a jejich někdy vzájemně odlišné postupy, konkrétně myšleno rozdílné postupy v Plzni a v Klatovech. Tato zdánlivě nezáživná a nepřínosná jednotvárnost v závěru každé kazuistiky má však přesto významné důvody, které jsou shrnuty v sedmé kapitole práce. Nepochybně přinesla určité výsledky.

Kapitola 8 se stručně zabývá několika různorodými aspekty, které hrály význam při nalézání viny a vynášení trestu MLS. Šlo o příslušnost jednotlivých zločinců, převážně německé národnosti, k různým zločineckým organizacím, jakými například byly SS, SA, SD, NSDAP, Vlajka, která ovšem byla organizací českou, a jiné. V této kapitole je objasněn i význam takzvaných doplňkových trestů, které MLS ukládaly spolu s tresty hrdelními, a je zde rovněž vysvětleno, proč bylo v některých případech upouštěno od potrestání, ačkoli byla konkrétní provinění nepochybně spáchána a prokázána. Jen okrajově je v této kapitole zmíněna problematika holocaustu a rovněž tak je pojednáno o nízkém

⁴³ DELPLA, Francois, *Norimberský proces. Poučení z historie*, Bratislava 2010, s. 128.

poměrném zastoupení žen mezi pachateli odsouzenými k hrdelnímu trestu. Následně jsou připojeny úvahy, proč k této genderové asymetrii mohlo dojít. Do této kapitoly je zařazena i ne zcela jednoznačně prokázaná dobová hypotéza, týkající se podezření z pokusu o zavraždění kontroverzního popravčího MLS v Plzni Bohumila Karase.

Devátá kapitola přináší příklady ortelů, které se autorovi, a většinou nejen jemu, nýbrž i některým dalším autorům, jeví jako nepřiměřené. Na jedné straně jsou hypoteticky příliš přísné, na druhé straně se mohou jevit jako příliš mírné. Každý tento jednotlivý případ je hodnocen z různých úhlů pohledu a jsou zároveň vzneseny argumenty z odborné literatury a provedena porovnání s dalšími případy, u kterých soudy vynesly ortely mírnější nebo naopak přísnější. Je rovněž popsán případ hrdelního trestu za čin, který odsouzený pachatel Alfred Baumann nemohl spáchat, přičemž trestu unikl jen náhodnou shodou okolností.

Tato kapitola přináší i hodnocení a pohledy některých tehdejších právníků a politiků na československé retribuční soudnictví včetně jeho předností i slabin, a to bezprostředně po ukončení činnosti soudů podle velkého retribučního dekretu, tedy již z května 1947. V kapitole lze nalézt i porovnání s poměry v zahraničí. Právě v této kapitole jsou naplněny některé vytyčené cíle této práce.

Hodnocení a kritika pramenů a odborné literatury

Pokud jde o primární archivní prameny, tedy zejména o soudní spisy MLS v Plzni a v Klatovech, není nutné opakovat to, co bylo při jejich popisu již uvedeno v poznámkách o metodice. Tvoří rozhodující heuristický základ práce a o jejich pravosti není pochyb. Naopak je samozřejmé, že je nutné pochybovat anebo i se značnou mírou jistoty tvrdit, že některé části výpovědí obžalovaných, ale řidčeji i svědků, jsou zčásti nebo zcela nepravdivé. To se mnohem více týká příslušníků Gestapa a dalších zločineckých organizací než svědků z řad obětí nebo jejich příbuzných či známých anebo svědků zcela náhodných. Je jisté, že se v tomto ohledu kombinují různé formy a stupně nepravdivosti. U zločinců převažují úmysly polepšit si v očích soudu nebo vzácněji pomoci svým kolegům, ale

lze tu a tam připustit i selhání paměti po několika letech, která uplynula od zločinu do podání svědectví, či primárně špatnou paměť. Tento časový rozdíl může činit až téměř 9 let, od května 1938 do začátku května 1947, většinou je ovšem kratší. Naproti tomu u svědků z řad obětí a jejich příbuzných i z řad náhodných svědků, pokud je tato část pramene nepravdivá, je selhání paměti častější, ale vzácněji lze vycítit i formulace, které zavánějí touhou po pomstě anebo po vlastním profitu.⁴⁴ Na několika místech je možné si toho povšimnout v níže uvedených kazuistikách. S věrohodností těchto svědectví, která se postupem času stala historickými prameny, se ovšem primárně vyrovnal soud a zvažil ji před vynesením rozsudku. Zda se mu to vždy plně objektivně podařilo, nebude nikdy úplně jisté.

Na rozdíl od historika měl soud větší bezprostřední možnost posoudit pravdivost výpovědi položením doplňujících otázek a přiblížit se co možná nejvíce k pravdě. Navíc MLS znal atmosféru a dobové souvislosti, které se s odstupem času při studiu pramenů vytrácejí a je velmi obtížné je do detailu rekonstruovat. Je nad síly a kvalifikaci autora cokoli na tom zpochybnit. Dnešní pohled může naopak zpochybnit mnohé, hodně pochybností neprávem přinesla postmodernistická doba, avšak pro zpochybnění zásadních principů rozhodovací praxe obou soudů autor při svém bádání nenalezl, i přes dílčí nejistotu u některých jednotlivých svědectví, pádné důkazy. Relativizovat zásadní pravdivost rozhodujících částí spisů, jako je například návrh veřejného žalobce, záznam o hlavním přelíčení, rozsudek, výrok senátu, nařízení o výkonu trestu, záznam o jeho výkonu a mnoho dalších úředních dokladů, by znamenalo zásadním způsobem zcela popřít již tak okleštěné zbytky demokracie třetí Československé republiky.

Vedle vlastních soudních spisů jednotlivých obžalovaných jsou dalšími primárními prameny i obsáhlé prezidiální spisy obou soudů. Byly

⁴⁴ Na několika místech textu si lze povšimnout, že svědkyně či svědek označili právě jen jediného a jindy zase jiného konkrétního zločince za onoho nejhoršího a nejkrutějšího, a je přitom zcela zřejmé, že šlo více o subjektivní pohled a tím o jistou míru podjatosti než o objektivní hodnocení, a tedy o absolutní pravdivost. Výrok, kdo je tím nejhorším či nejlepším jedincem, je v činnosti, která není měřitelná, nemožný.

prostudovány celkem čtyři kartony z let 1945 až 1947. V nich jsou obsaženy různorodé informace o působení obou zkoumaných MLS a řada obecných i konkrétních údajů z oblasti retribučního soudnictví. Autor je prostudoval na počátku celého svého bádání a poskytly mu neobyčejně cenné přehledné informace o činnosti nejen dvou zkoumaných MLS, ale i širší souvislosti, jako jsou opakované vzájemné komunikace mezi soudy a úředníky ministerstva spravedlnosti, kontrolní činnost tohoto nejvyššího státního orgánu vzhledem k MLS obecně i konkrétně, následné reakce předsedů obou MLS apod.⁴⁵ Ani v nich však není možné spoléhat na jejich pravdivost zcela absolutně, vždyť například zprávy o činnosti jednotlivých MLS podávali jejich předsedové a jistá míra subjektivity jejich pohledu je nezpochybnitelná.

Nelze se navíc domnívat, že by tak zkušení právníci, jakými byli předsedové obou lidových soudů, pamatující prvorepublikové soudnictví, byli retribučním soudnictvím a řízením MLS nadšeni a řídili tyto soudy s láskou ke své práci. Toto konstatování neznamená, že by nebyli profesionály. Analogický pohled je možné na příkladu MLS v Praze podrobně prostudovat ve Šloufově monografii.⁴⁶

Je však rovněž nepochybné, že přehledné prostudování prezidiálních spisů, byť jsou v práci citovány méně často než jednotlivé spisy soudní, velmi pomohlo badateli ponořit se do celé problematiky a jejich prostudování lze stavět neméně tak vysoko jako literaturu vznikající o desítky let později.

Další odborná literatura a zdroje, které jsou v této knize využity, jsou různého původu i různého stupně užitečnosti. Pro použité rukopisy je příznačné, že pocházejí převážně z prostředí SOA v Plzni samotného a vedle toho též z prostředí fakult ZČU. Zejména rukopisy z této části

⁴⁵ Státní oblastní archiv v Plzni, f. Mimořádný lidový soud Plzeň, prezidiální spisy, kart. č. 1 (149). Státní oblastní archiv v Plzni, f. Mimořádný lidový soud Plzeň, prezidiální spisy, kart. č. 2 (150). Státní oblastní archiv v Plzni, f. Mimořádný lidový soud Plzeň, prezidiální spisy, kart. č. 3 (147). Státní oblastní archiv v Plzni, f. Mimořádný lidový soud Klatovy, prezidiální spisy, kart. č. 1(53).

⁴⁶ ŠLOUF, Jakub, *Mimořádný lidový soud v Praze (1945–1948): retribuce jako služební úkol na hraně možností i profesní cti zaměstnanců justice*, Praha 2020.

akademického prostředí jsou z pochopitelných důvodů koncipovány úžeji a méně profesionálně než rukopisy zkušených pracovníků SOA.⁴⁷ Pokud jsou limitovány právním úhlem pohledu, jsou do jisté míry omezeny ve snahách analyzovat a interpretovat skutkové podstaty jednotlivých trestných činů nejhorších zločinců historicky a spíše se spokojují s přehledy činnosti MLS a s analýzou příslušných právních předpisů.⁴⁸ Tyto přehledy jsou samozřejmě i tak velmi cenné, dávají historikovi hledané vodítko, přispívají k jeho orientaci v právní problematice a autor z nich proto mohl vydatně čerpat.

Snad nejlépe jsou zpracovány inventáře MLS Plzeň⁴⁹ a MLS Klatovy⁵⁰ autora Jiřího Jelena a již starší obsáhlé diplomové práce Karla Řeháčka⁵¹ a Petra Tichého.⁵² V ostatních použitých pracích se údaje více či méně opakují. Platí to i o rukopisu diplomové práce Petry Povýšilové, která je zpracována velmi pečlivě, jakkoli v ní přirozeně převažuje pohled budoucí právničky. Jisté kritické připomínky k této práci se týkají výlučně v ní zpracované jediné kazuistiky, zabývající se případem Ing. Karla Kowarschika. Tu jako jedinou tato autorka do své práce zařadila a připomínky jsou uvedeny níže, v textu příslušné kazuistiky.⁵³ Jednou z nejvýznamnějších prvních prací na dané téma je monografie Mečislava Boráka „Spravedlnost podle dekretu“ s podtitulem „Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)“.⁵⁴ Byla velmi důkladně a promyšleně koncipována a stala se základním bibliografickým zdrojem také pro řadu jiných badatelů.

⁴⁷ ŽAMBERSKÁ, J., c. d., s. 6–78.

⁴⁸ POVÝŠILOVÁ, Petra, *Mimořádný lidový soud v Plzni a jeho agenda*, diplomová práce, Právnická fakulta ZČU, Plzeň 2018.

⁴⁹ JELEN, J., *Mimořádný lidový soud Plzeň...*, s. 6–49.

⁵⁰ JELEN, J., *Mimořádný lidový soud Klatovy...*, s. 5–66.

⁵¹ ŘEHÁČEK, K., *Zločinná role...*, s. 5–120.

⁵² TICHÝ, P., c. d., s. 3–145.

⁵³ POVÝŠILOVÁ, P., c. d., s. 46–52.

⁵⁴ BORÁK, Mečislav, *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*, Šenov u Ostravy 1998.

Předkládaná kniha, jak již bylo konstatováno, se snaží v rámci možností oprostít od striktně právního pohledu. Nejen že k takovému pohledu není autor dostatečně kvalifikován, ale jde mu daleko více o historicky věrohodné přiblížení specifického výseku atmosféry oné zločinné, dnešním pohledem zdánlivě nepochopitelné a velmi kruté doby. Zároveň se snaží omezit dnešní pohledy na minimum, neboť izolované hodnocení hrdelních trestů MLS dnešním pohledem je nehistorické a vědecky nesprávné. Tam, kde autor našel v činnosti MLS sporné momenty nebo z pohledu tehdy platných zákonů dokonce chyby, nevyhýbá se v příslušné kapitole ani těmto ožehavým otázkám. Tyto úvahy se projevují i při využití dalších zdrojů.

Významnou pomocí při zpracování tématu byla autorovi, jak již bylo nejméně jednou zmíněno, monografie Václava Jiříka „Klatovské oprátky“.⁵⁵ Jednotlivé případy dvaceti klatovských hrdelních trestů jsou v ní vykresleny natolik pečlivě a přitom originálně, že není k tomuto zpracování po stránce obsahové příliš co dodat. Novým studiem příslušných primárních pramenů se jen potvrzuje, co již dříve Jiřík literárně brilantně popsal. Na druhé straně je ale třeba podotknout, že na rozdíl od této knihy Jiřík ve své knize skoro u každého zločince a jeho činů zabíhá do značné šíře a nezřídka uvádí podrobně i široké historické souvislosti, které s činností zločinců souvisejí jen značně okrajově a pro rozhodování soudu nemohly mít takový význam, který by ho ovlivnil. Jiříkovou jistou výhodou byla navíc skutečnost, že zpracoval pouze 20 klatovských případů, což je pouhá jedna třetina celkového počtu kazuistik této knihy. Pokud lze přesto i v těchto podrobnostech vystopovat souvislosti s příběhy zločinců, šlo o ovlivnění atmosférou doby, v níž byly zločiny páčány a kterou Jiřík nezřídka využil k vykreslení plastického pozadí vlastního dramatického zločinného děje. Pro čtenáře je tento přístup určitě neobyčejně přitažlivý, neboť barvitě vykresluje a z(ne)lidštuje záludnost a nebezpečnost protektorátní doby. Při psaní kvalifikační práce bylo však nutné se od tohoto přístupu pokud možno oprostít, při pátrání v primárních pramenech se jím nenechat předem příliš ovlivnit a nenechat se tímto stylem strhnout ani při

⁵⁵ JIŘÍK, V., Klatovské oprátky..., s. 5–320.